

Рим империясида Юлий-Клавдийлар сулоласининг императорлари даври ва принципат

I аср бошларида Рим империясидаги сиёсий инкироз бархам топди. Сенат Тиберийни Августнинг вориси сифатида тан олди. Тиберий ўз мавқеини мустахкамлаб олиш учун преториан когорталарининг барини Римга тўплаб, уларга Рим атрофидан қароргоҳ қурдириб беради. Бундан ташқари у трибун ва центурия комиссияларини чақирмай қўйди, магистратларни эса сенат орқали сайланадиган тартиб жорий қилди. Тиберий молиявий тежамкорлик нуқтаи назаридан турли томошаларни чеклаб қўяди.

Солиқлар ҳаддан ташқари қўпайиб кетганлиги туфайли вилоятларда кўзғолонлар кўтарила бошлади.

Римликлар Африкада бош кўтарган аҳолига қарши қураш (милоддан аввалги 17 -24 йиллар) олиб бордилар. Бундан ташқари, Фракия, Галлия ва Италия жанубида ҳам қулларнинг кўзғолонлари бўлиб ўтди. Бу хабарлар Римда саросима келтириб чиқарди. Рим аристократияси вакиллари аҳоли норозилигидан фойдаланишга уриндилар. Улар Германияни Тиберийга қарши гиж-гижлайдилар. Германия Сурияда вафот этгач, унинг невараси Агриппина аристократларга бош бўлади. У эрини захарлашда гумон қилиниб, сенат қонунига мувофиқ жазога тортилади. Тиберий бошқарувининг сўнгги йилларида Римдан Капрея оролига кетган, Римга ўзининг ноиб сифатида қолдирган преторий гвардиясининг префекта Сеян фитна кўзгаб, ҳокимиятни қўлга олишга ҳаракат қилади. Бундан огоҳ бўлган Тиберий Сеянни қатл эттиради. Тиберий милодий 37 қили Капрея оролида вафот этади.

Республикани тиклашга уриниш

Тиберий вафотидан сўнг сенат ва преторий префект Германиянинг кичик ўғли Гай Цезарь Тиберийни ворис деб эълон қилади. Унинг исми Калигула бўлган. Рим аҳолиси ичида ўзига обрў қозониш учун дабдабали томошалар ўқиттирган, жангчи ва камбағал табақаларига Рим фуқаролигиги берган. У Тиберий йиккан маблағни қисқа вақт ичида сарфлаб бўлган. Калигула принципатининг биринчи йили оғир касал бўлиб, бу унинг рухиятига таъсир кўрсатган. Калигула гоҳ Британияга юриш қилган, гоҳ кераксиз иншоотлар қурдирган, гоҳ бўшаб қолган хазинасини тўлдириш учун зўравонлик билан пул

тўплаган. Бўшаб колган хазинасини тўлдириш учун Калигула кўпгина сенаторларнинг мол -мулкни мусодара килдириб, ўзларини катл эттирган. У кулларга ўз сохиблари устидан шикоят килишига йўл кўйган. Кулдорлик негизига путур етказган бу буйрук Калигулани халок килди. Сенат аристократияси ва преторианлар гвардияси бошликлари орасида фитна кўзгалган. Фитначилар императорни ўлдириб, бошқаришнинг республика шаклини тиклаш фикрига келадилар. Милодий 11 йили январиди Калигула циркдан саройга кайтиб келаётиб, Палатин тепалигида ўлдирилади. Сенат республика эълон килишга уринса ҳам, преториан харбийлари бунга катъиян карши чикдилар. Улар Германийнинг укаси Клавдийни император деб эълон килдилар. Натижада сенаторлар республика тузумини тиклаш фикридан воз кечишга мажбур бўлдилар.

Клавдий принципати (милодий 41-54 йиллар)

Клавдий Римдаги сиёсий вазиятни барқарорлаштиришга уринган. Ўзини тахтдан ағдариш учун бўлган уринишга жазо чоралари билан жавоб кайгарган. Император ижозатисиз сенаторларнинг Римдан ташқарига чиқишлари ман килиниб, баъзилари катл этилган, баъзилари сургун килинган. Харбийлар ҳам, Рим йўқсуллар оммаси ҳам аристократлар республикаси тарафдорларини кўллаб кувватламадилар. Харбийлар ва Римнинг камбагал табакалари садака ва совгалар олишдан манфаатдор бўлган. Клавдий ва унинг энг яқин кишилари мавжуд сиёсий вазиятни ҳисобга олиб, сенатдаги онпозицияга карши курашда кўшин ва вилоятдаги кулдор зодагонларга таяниб иш кўришга ҳаракат килдилар. Клавдий зодагонларни ўзига огдириш учун Рим фукаролик ҳуқуқларини вилоятда тугилиб ўсган ва шунингдек шаҳар эркин аҳолисига ҳам берган. Клавдий ҳукмронлиги вақтида империяни бошқариш учун идорахар ташкил этилган ва уларга озод килинган куллар бошлик килиб тайинланган. Вилоят прокураторларига суд қарорларини чиқаришда мустақиллик берилган. Клавдий Рим аҳолисини озик-овқат билан таъминлашни яхшилаш мақсадида Остиядаги Рим гаванини қайта таъмирлаб қенгайтирган ва сув қувурлари ўтказган. Клавдий принципати даврида Мавритания билан Британия забт килиниб, Рим империяси таркибига кўшиб олинган ва давлат ҳудуди ҳозирги Дунай чегараларига бориб етган. Клавдий ҳукмронлигининг охирига келиб Босфор подшолиги тамомила Рим империясига қарам бўлди.

Маъмурий маҳкама тузилиши, вилоят зодагонларига муносабат, императорга душман бўлган сенаторларнинг кўплаб катл этилиши зодагонлар газабини кўзгаган, аммо императордан норози бўлган Рим аристократияси республика тизимига карши бўлган преторианлар ва легионерларнинг қайфиятини ҳисобга олиб, Клавдийнинг яқинларини ҳокимиятдан четлатишга ва уни бошқа принцепс билан алмаштиришга уринган ҳолос. Клавдийнинг хотини Мессалина эрига хиёнатда ва унга карши фитна уюштиришда айбланиб, катл этилади. Клавдий жияни ва айни вақтда сенатор Домицийнинг бева хотини Агриппинага уйланади. Агриппина Клавдийни захарлаб ўлдиради. Шундан сўнг тахтни маликанинг ўғли Нерон эгаллайди.

Нерон принципати (54-68 йиллар)

Нерон Рим давлати ҳукмдори деб эълон килинган, Рим италий зодагонлари имтиёзли аҳолини тиклаш ва вилоятлар аҳолиси ҳисобига бойлик орттиришга қаратилган сиёсий

режаларини ёш император кўллаб-куватлашига ишонгандилар. Нерон император бўлиши билан атрофдагиларнинг маслахати билан, сенатга хурмат юзасидан барча давлат масалаларини хал қилишни унга топширилишини, ўзи эса легионлар жойлашган вилоятлар билан машгул бўлишини расмий равишда эълон қилади. Сўнгги вақтда у вилоят ноиблари ва аҳолидан солиқ йигувчиларни ўзи тайинлайдиган бўлди. Ёш императорнинг устози Сенека Британияда солиқлар йиғиш билан катта бойлик орттирган. Аввалига Нерон давлат ишларига аралашмай, вақтичоглик билан вақт ўтказган. У театрда артистлик қилган, ашула айтган, шеърлар ёзган. Аммо атрофидагилар тез орада ҳокимият учун курашга жалб қилишган. Бу кураш жараёнида у Клавдийнинг ўғли Британикни, ўзининг хотини ва хатто онаси Агриппинани ҳам қатл эттиради. Нерон даврида Арманистон - Парфия учун олиб борилган урушлар чўзилиб кетган эди. Сенат билан муносабатларнинг бузилиши, Арманистондаги ҳарбий маглубият, Британиядаги кўзғолон, ёнгин, қатллар ва мусодара қилишлар вилоят ва Рим аристократлари газабини келтирди. Милодий 65 йили Неронга қарши фитна кўзгалди. Унда сенаторлар, преторий зобитлари, икки преторий префектдан бири қатнашди. Фитначилар Неронни ўлдириб, Кальпури Пизонни император деб эълон қилиш ниятида эдилар. Фитнада Сенека ҳам иштирок этади. Аммо император бундан хабар топиб, фитначиларни қаттиқ жазолайди.

Милодий 66-68 йилларда Рим империясидаги сиёсий аҳвол янада кескинлашди

Британия империя таркибидан чиқди. Яҳудиядаги кўзғолонлар қўлами кенгайди. Пойтахтда янги фитналарга тайёргарлик бошланди. Юлий Винденск бошчилигида императорга қарши исён қўтарилди. Нерон аввалига унга аҳамият бермади. Герман легионлари Винденск қўшинларининг тор-мор қилганини эшитган Нерон тантана қилади, Аммо жангчилар унга қарши эканлигини билгач, Мисрга қочиш тараддудини қўради. Преторианлар император ниятидан хабардор бўлиб, кўзғолончилар тарафига ўтадилар. 68 йил ёзида Нерон саройдан қочиб, ўз жонига қасд қилади. Нероннинг ўлими билан Рим империясида патрицийлар сулоласига мансуб ва Август бошлаб берган Юлий - Клавдийлар сулоласи тугалланади. Унинг ўлиmidан кейин мамлакатда зиддиятлар янада қучайди. Сенат ва барча легионлар Веспасианни император деб тан олдилар. Чунки у Сурия ва Яҳудиядаги кўзғолонларни бостириб, Якин Шарқда барқарорлик ўрнатди.

Веспасиан принципати(70-79 йиллар)

Веспасиан кўзғолонларни бостириб, осойишталик ўрнатганидан сўнг, империяни ларзага келтирган сиёсий инкироз барҳам топди. У Рим сенати билан дўстона муносабатлар ўрнатди. Сенат давлатнинг олий ҳокими сифатида Веспасианга берилган ҳуқуқлар тўғрисида махсус қарор чиқарди. Бу қарорга қўра Веспасианга аввалги ҳукмдорлар эга бўлган барча ҳуқуқлар берилган.

Веспасианнинг барча кўрсатмалари Римдаги ҳарбий ва фуқаролар учун мажбурий бўлган.

Веспасиан жуда режали совга ва мукофотлар тарқатишга ниҳоятда тежамкор ёндошганига қарамай, жанубий Галлияда фахрийларнинг катта колонияларни яратиб, уларни ер билан таъминлаган. Ўн минглаб кишига мўлжалланган Колизей амфитеатри

курилиши унинг замонида бошланган. Веспасиан империянинг молиявий ахволини тиклашга, кўшида катъий интизом ўрнатишга, Шаркцаги хавфли кўшни - Парфия билан муносабатларни яхшилашга уринган. Аммо империянинг барча аҳолиси ҳам унинг сиёсий фаолиятидан рози бўлмаган. Веспасиан вилоятлардаги кулдорларга хомийлик қилиш жараёнида империянинг гарбий қисми - Испания, Галлия, Африкага кўпроқ эъҳибор бериб, Урха Ер сохилларидаги шаркий вилоятларга ехарли ахамиях бермаган. Эрамизнинг 79 йили Веспасиан вафот этади. Унинг ўрнига тахтни ўгли Тит эгаллайди. Тит (79 - 81 йиллар) ўзининг қиска вақт ҳукмдорлиги даврида отасининг сиёсатини давом эттирди. Эрамизнинг 80 йилида биринчи марта африкалик Полохулий консул этиб сайланди. Унинг идораси даврида, милодий 80 йили Колизей қурилиши тугалланди. 79 йили августда Везувий вулкони отилиб, Римнинг кўп қишлоқларини вайрон қилди.

Домициан принципати (81 - 96 йиллари)

Тит вафотидан сўнг ҳокимият Веспасианнинг иккинчи ўгли Домициан қўлига ўтди. Домициан отасига зид иш тутиб, сенат фикри билан ҳисоблашмаган. У ўзига худо каби мурожаат қилишларини талаб қилган. Домициан Италиянинг иқтисодий ахволини мустаҳкамлаш мақсадида тоқзорларни кенгайтиришни тақиклаб, дехқонлардан дон экишни тиклашни талаб қилган, вилоятларда ҳам тоқзорлар майдони қамайтирилган. Домициан империяни идора қилган даврида Рим қўшинлари Германиянинг жанубий-гарбий қисмини, Рейн билан Дунай дарёларининг юқори оқимидаги ерларини эгаллаган.

Пекин шарқда, Дунай этагида, Болкон ярим оролидаги Рим вилоятлари хавф остида қолди. Римликлар Британияда ҳам оғир қураш олиб борганлар. Сарқарда Публий Валерий Агрибола - ҳозирги Англия тупроғида Рим ҳукмронлиғини тиклагач, шимолда мустаҳкам қалъалар барпо этган. Милодий 89 йили Қуйи Германия легиони ўз легионери Антоний Сатурнини император деб эълон қилади. Домициан бу қўзғолонни бостиришга эришди. Аммо у қўпгина сенаторлар Сатуринга хайрихоҳ эканлигидан ҳабардор бўлса ҳам, уларга қарши қўрилган жазо-қоралари императорнинг ахволини мустаҳкамлай олмаган. Жазолар душман қазабини янада оширди, қолос. Милодий 96 йили яна қитна қўзғалиб, император Домициан ўз саройида ўлдирилди.

"Умумий тарих. Қадимги давр" қитобидан